

KİTAP İNCELEMESİ

Martha Nussbaum, *Politik Duygular: Adalet İçin Aşk Neden Gereklidir?*, (Çev. Ömer Çakır), Ketebe Yayınları, 2025, 583 sf.¹

Yapabilirlikler yaklaşımı, duygular kuramı, liberal siyaset felsefesi üzerine yaptığı çalışmaların da gösterdiği gibi üretkenliği kadar tartışmalı tezleriyle de çağdaş siyaset felsefesinin önde gelen isimlerinden Martha Nussbaum'un eserleri son dönemde Türkçe'ye kazandırılıyor. İlk olarak 2013'te yayınlanan *Political Emotions: Why Love Matters for Justice?* adlı eseri de yakın zamanda dilimize çevrildi, yani ilk yayınlanışından on iki yıl sonra. Yine de hayli güncel bir konu hakkında bir değerlendirme yazmaya giriştiğimi düşünüyorum. Nussbaum bu kitapta, liberal siyasal düzenin yalnızca haklar, kurumlar ve rasyonel kabuller üzerine kurulamayacağını, adil ve istikrarlı bir düzenin yurttaşlar arasında duygusal bir kamusal siyasal kültürün geliştirilmesine bağlı olduğunu savunur ve ona göre bu kültürün merkezinde de sevgi ve onunla ilişkili şefkat, merhamet hatta vatanseverlik gibi duygular yer almalıdır. Özellikle yükselen sağın duygusal söylemleri, popülist liderlerin kurmayı başardıkları duygusal bağlılıklar ve siyasal mobilizasyonu mümkün kılan öfke, nefret veya yabancı düşmanlığı gibi kötü duyguları düşündüğümüzde, Nussbaum'un sevgiyi merkeze alan bir siyasal proje önermesi dikkat çekicidir. Nitekim kitabın temel kaygısı duyguları otoriter liderlerin manipülasyonlarına terk etmemektir. Bu bağlamda çalışma, siyasal hayatın her yanını saran kötü duygular iklimine, artan kutuplaşma ve popülizm tartışmalarına bir yanıt gibi ele alınabilir.

Nussbaum'un dert edindiği şey oldukça basittir: Liberal siyaset felsefesinin ve düşünürlerinin daha çok haklara, yasal güvencelere, akılcı

* Makale geliş tarihi / Received date: 10.03.2026

Makale kabul tarihi / Accepted date: 03.04.2026

1 Sevgiyi merkeze alan bir proje demişken vurgulamalıyım ki kitap boyunca "sevgi" kavramı kullanıldığı halde eserin Türkçe başlığında "aşk" sözcüğünün tercih edilmiş olması, tartışmalı bir çeviri tercihi olarak görünüyor.

kabullere odaklanıp duygular konusunda pek az şey söylemeleri. Burada siyasetin doğasına dair çok temel bir noktaya vurgu yapar aslında: siyasetin kalpleri kazanma, belirli duygular uyandırma ve duygusal bağılıklar kurma pratiği olduğuna. Siyasetin bir başka kadim meselesi düzen ve istikrar da hatırlatılır. Liberal siyasal ideallere dayanan bir düzen, hak ve özgürlükleri yasalarla güvence altına almanın, kurumsal ve ilkesel düzenlemelerin yeterli olacağını düşünmemelidir. Kitapta Rawls'un "iyi düzenlenmiş toplum" tasarımı başat tartışma zeminini oluşturur; ancak Rawls'un adil kurumlar ve rasyonel uzlaşya dayanan liberal istikrar modelinin siyasal hayatın duygusal temellerini yeterince hesaba katmadığını savunur ve Rawls'un saygın toplum fikrine atıfla bu eksikliği tamamlamayı amaçladığını dile getirir. Locke ve Kant'ı hakları güvence altına almanın siyasal düzenin istikrarı için yeterli olacağını varsaydıkları, Rousseau'yu ve tahayyül ettiği sivil dini zorbaca eğilimler barındırdığı için eleştiren Nussbaum, sözleşmecî geleneğin "neden ve nasıl bir araya geldik?" sorusuna bir yanılla "nasıl bir arada kalacağız?" sorusunu ekler. Eğer siyasetin asıl sorusu siyasal düzenin uzun vadeli istikrarı ise bunun hangi duygusal koşullara bağlı olduğu da düşünülmelidir Nussbaum'a göre. Bu noktada amacı daha da belirginleşir: liberal siyasal düzenin istikrarını duygular üzerinden yeniden düşünmek ve bu istikrarın hangi kamusal duygular ve kültürel araçlarla sürdürülebileceğini göstermek. Bunun için de öncelikle insanın temel eğilimleri meselesini ön plana çıkararak kitabının "alaycı değil, gerçekçi bir kitap" olduğunu söyler (s. 544). Çünkü: i) insanlar arasında üstünlük kurma eğilimleri aşılmış olsa bile insandaki bu eğilimler ortadan kalkmış değildir, insan psikolojisinin karmaşık doğası her zaman hesaba katılmalıdır, ii) değer ve ideallerin çatıştığı durumlarda ortaya saçılacak korku, haset, iğrenme, utanç, nefret gibi duygulardan liberal demokrasiler de muaf değildir; yasalar bu duyguları dizginlemeye yetmeyecektir, iii) iyi bir kamusal siyasal kültür için duygusal destek gereklidir, bunun için de kamusal duygu eğitilmelidir.

Tüm bu argümanlarını desteklemek için, ilk bölümde duygulara dayanan bir siyasal kültür oluşturma'nın önemini kavramış Rousseau, Herder, Comte, Mill ve Hint yazar, şair, filozof Tagore'nin düşünceleri ile Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* operası arasında dolanır; bağlantılar kurar, karşılaştırmalar yapar, eksikliklerini dile getirir. Temelde gördüğü sorun, iyimser olmalarıdır (Rousseau ve Comte hariç, onları baskıcı bulmaktadır). Bu nedenle ikinci bölümde insan doğasının karanlık yanları üzerine odaklanır; özellikle de insan ve hayvan doğasındaki sınırlı merhamet, narsisizm, haset, iğrenme, utanç ve nihayet radikal kötülük ile otoriteye itaat eğilimlerini ele alır. İnsanın temel eğilimleri etrafında yürüttüğü tartışma, siyaset felsefesi geleneğinden aşına olduğumuz bazı tatları yeniden duyumsamamızı sağlar. Bu haliyle lezzetli bir kitap olduğunu söyleyebiliriz belki, ancak liberalizmin insan doğası ile siyasal düzen anlayışına

dair varsayımları ışığında önerdiği projenin tutarlılığı, gerçekçiliği ve özgünlüğü sorgulanmaya muhtaçtır.

“Kamusal Duygular” başlığını verdiği üçüncü bölümde Nussbaum, sevgiyi merkeze alır, bir toplumu bir arada tutabilecek duyguların kökeninde sevginin bulunduğunu vurgular. Yurttaşların birbirlerine ve topluma yönelik belirli bir sevgi biçimi geliştirmeleri gerektiğini öne sürer çünkü sevgi insanlığa, insan haklarına, yasaya saygı gibi liberal ideallere hayat verecek şeydir ona göre. Bu bağlamda sevginin ve ona bağlı duyguların nasıl yeşertileceğini, seferber edileceğini ayrıntılı biçimde ele alır; eşitlikçi ve kapsayıcı bir kamusal sevgi siyasetinin imkânlarını, düşünce ve siyasal tarihten örneklerle somutlaştırmaya çalışır. Vatanseverlik duygusunu güçlendirmek için politik retorikğin önemini Abraham Lincoln, Mahatma Gandhi ve Martin Luther King gibi liderlerin söylemleri üzerinden; yurttaşlık eğitimi meselesini Rabindranath Tagore’un duygusal tona sahip pedagojik yaklaşımı üzerinden; kamusal sanat ve mimarinin rolünü yurttaşlık duygusunu besleyen sembolik mekânlar olan, ortak yas tutabilmeyi sağlayan anıtlar üzerinden ele alır. Bunun dışında kamusal tören ve ritüellere; merhameti genişletmek için trajedi ve komedyalara; şarkılar ve ulusal marşlara; şiir ve sembollere; fotoğraflara; halka açık parklar ve halk sporlarına da değinir. Tüm bunlar siyasal toplulukların duygusal bağlarını besleyen kültürel araçlardır. Fakat Nussbaum’un oldukça seçici örnekleri, iyi niyetine rağmen, projesini yeni bir siyasal tahayyül olmaktan çıkarıp bizi hâlâ çözülmemiş siyasal sorunların karmaşasına geri götürür.

Nussbaum’un duygu uyandıran retorik konuşmalar, ritüeller, şiir, marşlar, mimari eserler ve anıtlara yönelmesinin sebebi duygular teorisinde yatar. Ona göre duygular yalnızca basit bedensel tepkiler değildir, değerlendirci bir içerik taşır. Bu anlamda Aristoteles’in izinden gider: duygular bir nesneye yönelir, belirli değer yargılarını içerir ve insanın dünyayla kurduğu anlamlı bağları yansıtır. Ancak tam bu noktada duyguların sınırlarına ulaşıyoruz çünkü insanlar kendi mutluluk ve iyilik anlayışlarıyla bağlantılı olan şeylere karşı duygu geliştirirler. Tanıdığımız, önemseydiğimiz insanlar için yas tutarız örneğin. Başka bir deyişle, bir biçimde yakınlık ve bağlılık duyduğumuz tikel şeyler bizde duygu uyandırır. Hal böyleyse, soyut ve evrensel – bu nedenle de uzak – ilkelere karşı nasıl duygu geliştirebileceğimiz sorusu doğar. Bir dostu sevmek kolaydır, peki ya bir topluluğu, hatta o topluluğun üzerine inşa edildiği soyut siyasal idealleri sevmek? İşte bu güçlük nedeniyle sembollere, tikel anlatılara ve kamusal ritüellere yönelir Nussbaum, bu araçlar sayesinde bir “biz” ve bir “ortak yaşam” duygusu yaratılabileceğini, yurttaşların siyasal toplulukla güçlü duygusal bağlar kurabileceğini düşünür. Ne var ki siyasetin çoktan keşfettiği bir şeydir bu. Milliyetçi söylemler de benzer biçimde semboller, hikâyeler ve ritüeller aracılığıyla bir “biz” duygusu üretmeye çalışır örneğin. Nussbaum bu riskin

farkındadır ve dışlayıcı bir doktrin olarak gördüğü milliyetçiliğin yerine vatanseverliği koyarak bu tehlikeyi bertaraf etmeye çalışır; anlatıyı etnik ya da kültürel homojenlik üzerine değil, siyasal idealler ve kurumlar üzerine kurmayı önerir.

Ancak bu sefer de başka bir gerilim ortaya çıkar: “Duyguları kısmen ilginç kılan istikrarla ilgili sorularımızdır” der Nussbaum (s. 35). Bir yandan liberal siyasal düzenin istikrarı için kamusal duygulara ihtiyaç olduğunu savunurken diğer yandan kurumların ve yasaların “insan duygularının geçicilik ve taraflılık sorunlarını çözdüğünü” de kabul eder (s. 193). Bu nedenle kitap boyunca duygular ile kurumlar arasında gidip gelen bir düşünce hareketi gözlemlenir. Duyguların tikel, sınırlı ve taraflı doğası kabul edilirken, aynı zamanda evrensel ilkelere yönelmeleri beklenir; duygular siyasal istikrar için vazgeçilmez görülürken, güvenilmezlikleri de teslim edilir. Hatta Nussbaum bir yerde duyguların dar ve yüzeysel olması gerektiğini söyler (s. 190), oysa kitap boyunca duyguların kamusal yaşamı canlı ve anlamlı kılmada oynadığı merkezi rolün altı çizilmektedir. Bu ileri geri hareketler, Nussbaum’un liberal düzeni duygusal temeller üzerinden yeniden düşünme girişiminin hem en iddialı hem de en kırılğan yönünü oluşturur.

Nussbaum’un önerdiği kamusal sevgi siyaseti bazı soruları da beraberinde getirir. Duyguların siyasal hayat için vazgeçilmez olduğu konusunda ikna edicidir, ama söz konusu duyguların nasıl üretileceği ve sürdürüleceği konusunda fazla iyimser görünür. *Politik Duygular*, liberal siyasal düzenin istikrarını duygular üzerinden yeniden temellendirmeye yönelik iddialı bir girişim olmakla birlikte önerdiği çözümün işaret ettiği sorunu gerçekten çözüp çözmediği açık değildir. Nussbaum bir yandan liberal demokrasilerin yalnızca kurumlar ve yasalar aracılığıyla ayakta kalamayacağını, yurttaşların siyasal düzenle duygusal bağlar kurması gerektiğini savunur; öte yandan liberal kurumların tam da insan duygularının geçiciliği, taraflılığı ve dışlayıcı eğilimleri karşısında bir güvence işlevi gördüğünü kabul eder. Bu durum şu soruyu kaçınılmaz kılar: liberal siyasal düzenin çözmeye çalıştığı sorunların bir kısmı yeniden duygulara havale edilmiş olmuyor mu? Dahası Nussbaum’un tasarladığı güçlü kamusal duygusal mobilizasyon gerçekten liberal kalabilir mi? Belki de asıl sorun Nussbaum’un dayandığı liberalizmin varsayımları ve insan doğası anlayışındadır. Siyasal topluluğa yönelik yoğun sevgi, bağlılık ve özdeşleşme çağrıları, liberal düzenle gerçekten uyumlu olabilir mi? Liberalizm zaten kendi sınırları ve insan doğası anlayışı nedeniyle duygulara mesafe koymamış mıydı? Sonuçta Nussbaum’un projesi, insan doğası ve duygular meselesini tartışmaya açtığı, kötü duyguları iyi duygularla bertaraf etmeye çalışmanın yollarını aradığı için kıymetli olsa da hâlâ belli sınırlara takılmaktadır. Özellikle de siyasal retorik, kültürel ve sanatsal araçların kullanılması ve yurttaşlık eğitimi

hakkındaki örnekler, liderler ve kurumlar aracılığıyla uygulanan bir tür toplumsal yönlendirme, hatta mühendislik gibi görünüyor; buna karşın bu duyguları etkileyen toplumsal güçlerden söz edilmiyor, halkın kendi duygusal deneyimi üzerine yeterince düşünülüyor. Belki de en kritik soru şudur: Kamusalıktan çok bireyselliğe önem veren bir siyasal ideal neden kamusal bağlar üzerine düşünsün ki? Düşünmeye kalkıştığında, tıpkı liberalizmin soğuk aklına meydan okumaya çalışan Nussbaum'un yaptığı gibi, aynı soğuk akılla duyguları araçsallaştırarak onlara biçim vermeye çalışmaktan pek de öteye geçemeyecektir muhtemelen.

Selbin Yılmaz
Ankara Üniversitesi